

*Лисюк Ю. В.,**кандидат юридичних наук, доцент,
начальник відділення юридичного забезпечення
Одеського державного університету внутрішніх справ*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ЗАСТАВИ

Анотація. У статті надано характеристику загальних положень застосування запобіжних заходів, визначено сутність застави як виду запобіжного заходу у вигляді затримання особи, розглянуто окремі аспекти порядку внесення застави у кримінальному провадженні.

Ключові слова: обвинувачений, затримання особи, запобіжний захід, застава, кримінальне провадження.

Постановка проблеми. Розвиток і становлення правової демократичної держави потребує багато зусиль із боку державних органів, суспільства та громадян, які в першу чергу повинні бути спрямовані на найважливіші фундаментальні цінності людини, а саме дотримання прав і свобод незалежно від статусу держави та рівня життя людини.

Основною засадою розвитку правової держави, безумовно, є вдосконалення чинного законодавства відповідно до вищих світових стандартів у галузі права, постійний пошук ідеологічних прогресивних напрямів та запровадження зовсім нових стратегій розвитку. Україна постійно діє в цьому напрямку, останнім часом вона досягла значних успіхів у питаннях налагодження єдиного підходу щодо дотримання прав і свобод людини у найскладнішій, на мій погляд, галузі права – кримінальному процесуальному праві.

Ця галузь права охоплює найвагоміші цінності людини, її життя і здоров'я, тому Україна впевнено прийняла рішення щодо впровадження прогресивних норм нового Кримінального процесуального кодексу європейського рівня у 2012 році. Із цією галуззю права пов'язано багато проблематичних питань, одним із найрозповсюдженіших серед яких у будь-якій державі світу є питання затримання особи та застосування щодо неї відповідних запобіжних заходів.

У різних державах світу, в тому числі й Україні, є норма, за якої затримана особа може бути відпущена з-під варті на підставі внесення відповідної застави нею самою чи заінтересованою особою, що у свою чергу має як позитивні моменти – дотримання прав затриманого, так і негативні моменти – не виключається можливість цієї особи спричинити повторне порушення прав тієї чи іншої особи.

Таким чином, особливого значення набувають питання щодо застосування запобіжних заходів, зокрема внесення застави як одного із видів запобіжних заходів під час здійснення кримінального провадження.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженню різних аспектів захисту прав людини, в тому числі питанням прав підозрюваного під час здійснення кримінального провадження, науковцями приділено значну увагу, зокрема в

роботах Ю.П. Аленіна, Є.М. Блажівського, Є.П. Бурдоля, М.М. Михеєнка, В.Т. Нора, В.Я. Тація, В.М. Тертишника, П.В. Цимбала, В.П. Шибіка, М.Є. Шумила та інших.

Мета статті полягає у визначенні порядку та особливостей застосування запобіжного заходу у вигляді застави під час здійснення кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до норм ст. 21 основного закону держави – Конституції України (надалі – Конституція) передбачено, що всі люди є вільними й рівними у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними [1]. Згідно з нормами ст. 27 Конституції визначено, що ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань [1].

Відповідно до положень ст. 3 Загальної декларації прав людини, прийнятої і проголошеної резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року, передбачено, що кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність. Крім цього, ч. 2 ст. 29 зазначеної вище Декларації визначає, що під час здійснення своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати лише таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [2].

Більше того, положення ст. 8 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод від 4 листопада 1950 року, ратифікованої Законом України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР, зазначають, що кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб [3].

Також міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року, ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовтня 1973 року № 2148-VIII, передбачає, що ніщо не може тлумачитись як таке, що означає, що якась держава, якась група чи якась особа має право займатися будь-якою діяльністю або чинити будь-які дії, спрямовані на знищення яких-небудь прав чи свобод [4].

Отже, з огляду на вищенаведені міжнародно-правові акти можна зробити висновок про те, що ніхто не може

завдавати будь-яких дій, спрямованих на порушення прав і свобод людини, крім випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і для захисту прав та свобод інших осіб.

Однак, на мою думку, враховуючи те, що відбулись останні зміни в національному законодавстві щодо захисту прав людини, зокрема у сфері кримінального провадження, на першочергову увагу заслуговують питання щодо застосування запобіжних заходів під час здійснення кримінального провадження для запобігання кримінальних правопорушень та захисту прав і свобод інших осіб.

Відповідно до положень ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (надалі – Кодекс) основним із завдань кримінального провадження є захист особи від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також жодна особа не може бути піддана необґрунтованому процесуальному примусу та до кожного учасника кримінального провадження повинна бути застосована належна правова процедура [5].

Згідно із нормами ст. 176 Кодексу одним із видів застосування запобіжних заходів під час здійснення кримінального провадження є застава [5]. Указаний запобіжний захід може бути використаний для припинення кримінального правопорушення чи запобігання протиправній поведінці обвинуваченого під час проведення кримінального провадження.

Окреслення питань щодо внесення застави спочатку потребують визначення загальних положень щодо застосування запобіжних заходів під час здійснення кримінального провадження, які виступають певними передумовами здійснення окремих дій.

Положення ст. 176 чинного Кодексу чітко визначають перелік запобіжних заходів, які можуть бути застосовані для припинення кримінального правопорушення чи запобігання протиправній поведінці обвинуваченого, серед яких особисте зобов'язання, особиста порука, застава, домашній арешт та тримання під вартою. Як вбачається із норм цієї статті Кодексу, затримання особи є тимчасовим запобіжним заходом, яке застосовується на підставах та в порядку, визначеному цим Кодексом.

Положення ч. 3 ст. 176 Кодексу вказують, що слідчий суддя, суд відмовляє в застосуванні запобіжного заходу, якщо слідчий, прокурор не доведе, що встановлені під час розгляду клопотання про застосування запобіжних заходів обставини є достатніми для переконання, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів, передбачених ч. 1 ст. 176, не може запобігти доведеним під час розгляду ризику або ризикам. При цьому найбільш м'яким запобіжним заходом є особисте зобов'язання, а найбільш суворим – тримання під вартою [6].

На мій погляд, під час коментування даної норми Кодексу цілком справедливо виникає питання, як саме слідчий, прокурор буде доводити ті чи інші обставини справи, які саме переконання будуть вагомими для того, щоб слідчий суддя прийняв сторону слідчого або прокурора. Це питання є дуже актуальним, відповіді на нього однозначно неможливо, оскільки це буде залежати від багатьох факторів, зокрема від обставин справи, від особи, яка затримана, від доказової бази тощо. У цьому аспекті треба зазначити наступне: виходячи із практики дії ст. 176

Кодексу, практично в усіх випадках судом приймаються рішення на користь затриманих осіб, тобто в дії ця норма виконується, проте не можливо, щоб практично всі випадки попереднього кримінального провадження закінчувались внесенням застави та тимчасовим звільненням затриманої особи. Також є і позитивний момент – практично в усіх країнах Європи ця норма діє приблизно в таких само рамках, як і в Україні, тобто можна говорити про всезагальну актуальність цієї норми права.

Отже, запобіжні заходи під час досудового розслідування застосовуються слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим із прокурором, або за клопотанням прокурора, а під час судового провадження – судом за клопотанням прокурора [6].

Відповідно до норм ст. 177 Кодексу визначено, що метою застосування запобіжного заходу є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання таким його спробам:

- переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду;
- знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;
- незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;
- перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;
- вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, в якому підозрюється, обвинувачується.

Згідно з нормами ч. 2 ст. 177 Кодексу передбачено, що підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177.

Треба підкреслити, що слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених цим Кодексом [5].

Для визначення та обрання запобіжного заходу велике значення мають обставини, які на підставі наданих сторонами кримінального провадження матеріалів оцінюються слідчим суддею, судом у сукупності. Так, положення ст. 178 Кодексу визначають саме ці обставини, серед яких основними є такі:

- вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення;
- тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується;
- вік та стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого;
- міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання, в тому числі наявність у нього родини й утриманців;
- майновий стан підозрюваного, обвинуваченого;
- наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого;

– дотримання підозрюваним, обвинуваченим умов застосованих запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше;

– наявність повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення;

– розмір майнової шкоди, в завданні якої підозрюється, обвинувачується особа, або розмір доходу, в отриманні якого внаслідок вчинення кримінального правопорушення підозрюється, обвинувачується особа, а також вагомість наявних доказів, якими обґрунтовуються відповідні обставини [5].

На мій погляд, деякі пункти ст. 178 Кодексу заслуговують на більш конкретизовану увагу, зокрема вагомість наявних доказів та майновий стан. Ці вказані позиції мають суттєве значення для подальшого здійснення кримінального провадження, оскільки, як мені здається, докази та майновий стан стоять поруч, вагомість та суттєвість доказів не лише прямо залежать від майнового стану особи, а й відіграють вирішальну роль у визначенні запобіжного заходу аж до результатів закінчення кримінального провадження.

Отже, з цього можна зробити попередній висновок про те, що застосування запобіжних заходів здійснюється слідчим суддею, судом на підставі наявних доказів, представлених сторонами кримінального провадження, та відповідно до окремих обставин, серед яких суттєву роль може відігравати майновий стан особи.

Розглянувши загальні положення застосування запобіжних заходів під час здійснення кримінального провадження, надалі необхідно більш детально зосередитися на окремих аспектах, які стосуються певного виду запобіжного заходу – внесення застави.

Відповідно до ст. 182 Кодексу визначено, що застава полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, за умови звернення внесених коштів у дохід держави у випадку невиконання цих обов'язків.

Як вбачається зі змісту вказаної норми, застава може бути внесена як самим підозрюваним, обвинуваченим, так і іншою фізичною або юридичною особою (заставадацем). Проте існує виняток, що заставадацем не може бути юридична особа державної чи комунальної власності, або така, що фінансується з місцевого, державного бюджету, бюджету Автономної Республіки Крим, або у статутному капіталі якої є частка державної, комунальної власності, або яка належить суб'єкту господарювання, що є в державній чи комунальній власності [5].

Із цією нормою необхідно погодитися, оскільки державним або місцевими бюджетами в жодному разі не передбачено направлення витраток на вказані цілі, що є безумовним фінансовим порушенням.

Згідно із ч. 4 ст. 182 Кодексу розмір застави визначається слідчим суддею, судом з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу та ризиків. Розмір застави повинен достатньою мірою гарантувати виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків та не може бути завідомо непомірним для нього.

Окремої уваги заслуговують деякі положення ч. 5 ст. 182 Кодексу щодо порядку визначення внесення застави, зокрема:

– щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості, – від одного до двадцяти розмірів мінімальної заробітної плати;

– щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні тяжкого злочину, – від двадцяти до вісімдесяти розмірів мінімальної заробітної плати;

– щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні особливо тяжкого злочину, – від вісімдесяти до трьохсот розмірів мінімальної заробітної плати.

Однак у виняткових випадках, якщо слідчий суддя, суд встановить, що застава у зазначених межах не здатна забезпечити виконання особою, що підозрюється, обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, покладених на неї обов'язків, застава може бути призначена в розмірі, який перевищує вісімдесят чи триста розмірів мінімальної заробітної плати відповідно [6].

Однак треба зазначити, що законодавець, визнаючи норми Кодексу щодо зазначення меж застави, зовсім не регулює механізм визначення та призначення розмірів застави саме у виняткових випадках, більше того, не розшифровує критерії визначення виняткових випадків, що більше зводиться до формального підходу та суб'єктивності прийняття рішення слідчим суддею, судом.

Згідно із ч. 6 ст. 182 Кодексу підозрюваний, обвинувачений, який не тримається під вартою, не пізніше п'яти днів із дня обрання запобіжного заходу у вигляді застави зобов'язаний внести кошти на відповідний рахунок або забезпечити їх внесення заставадацем та надати документ, що це підтверджує, слідчому, прокурору, суду.

Також зазначені дії можуть бути здійснені пізніше п'яти днів із дня обрання запобіжного заходу у вигляді застави, якщо на момент їх здійснення не буде прийнято рішення про зміну запобіжного заходу.

Однак у цій частині норми Кодексу виникають протиріччя, оскільки спочатку йдеться про те, що підозрюваний, обвинувачений, який не тримається під вартою, не пізніше 5 днів зобов'язаний внести відповідні кошти у вигляді застави, а потім зазначається, що ці ж самі дії можуть бути здійснені пізніше 5 днів, якщо не буде прийнято рішення про зміну запобіжного заходу. Тим самим законодавець не уточнює, за яких саме обставин можуть здійснюватися дії у двох окремо визначених випадках ч. 6 ст. 182.

Відповідно до положень ч. 8 ст. 182 Кодексу у разі невиконання обов'язків заставадацем, а також якщо підозрюваний, обвинувачений, будучи належним чином повідомлений, не з'явився за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду без поважних причин чи не повідомив про причини своєї неявки, або якщо порушив інші покладені на нього під час застосування запобіжного заходу обов'язки, застава звертається в дохід держави та зараховується до спеціального фонду Державного бюджету України й використовується в порядку, встановленому законом для використання коштів судового збору.

Положення ч. 9-11 ст. 182 Кодексу визначають порядок та умови звернення застави в дохід держави. Так, питання про звернення застави в дохід держави вирішується слідчим суддею, судом за клопотанням прокурора або за

власною ініціативою суду в судовому засіданні за участю підозрюваного, обвинуваченого, заставодавця в порядку, передбаченому для розгляду клопотань про обрання запобіжного заходу. Крім цього, наголошується на тому, що неприбуття на судові засідання зазначених осіб, які були належним чином повідомлені про місце та час розгляду питання, не перешкоджає проведенню судового засідання.

У разі звернення застави в дохід держави слідчий суддя, суд вирішує питання про застосування до підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді застави у більшому розмірі або іншого запобіжного заходу.

Застава, що не була звернена в дохід держави, повертається підозрюваному, обвинуваченому, заставодавцю після припинення дії цього запобіжного заходу. При цьому застава, внесена підозрюваним, обвинуваченим, може бути повністю або частково звернена судом на виконання вироку в частині майнових стягнень. Застава, внесена заставодавцем, може бути звернена судом на виконання вироку в частині майнових стягнень лише за його згодою [5].

З огляду на вищевказані норми Кодексу, що визначають правила застосування запобіжного заходу у вигляді застави, можна зробити висновок про те, що хоча законодавцем і передбачений його змістовний порядок та умови, проте вони потребують деякого удосконалення в частині уточнень та конкретизації.

Висновки. Розглянувши та проаналізувавши теоретичні аспекти, основні нормативно-правові та міжнародно-правові акти щодо застосування запобіжних заходів під час здійснення кримінального провадження, можна дійти висновку про те, що Кодексом дійсно визначені основні положення та напрями щодо застосування запобіжних заходів, однак все ще залишаються окремі питання щодо застосування запобіжного заходу у вигляді застави.

Так, потребує більш особливої уваги питання щодо визначення обставин справ, які саме переконання будуть вагомими для слідчого судді, суду для прийняття рішень щодо застосування запобіжного заходу у вигляді застави. Крім цього, важливо підкреслити, що судами практично в усіх випадках приймаються рішення щодо призначення застави, що в загальному розумінні є позитивним моментом, який свідчить про виконання цієї норми Кодексу.

Більш конкретизованої уваги потребують положення щодо визначення наявних доказів та майнового стану, оскільки ці дані є суттєвими для прийняття того чи іншого рішення задля недопущення порушення прав людини.

Потребують уточнень положення статті Кодексу щодо визначення меж застави у виняткових випадках та відповідного розшифрування критеріїв їх визначення.

Деякі частини статей несуть у собі протиріччя, зокрема законодавцем не уточнюється, за яких саме обставин можуть здійснюватися дії щодо внесення коштів у вигляді застави не пізніше 5 днів із моменту прийняття рішення про заставу або після 5 днів, якщо не було змінено запобіжний захід.

Література:

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Загальна декларація прав людини // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод // Урядовий кур'єр. – 2010. – № 215.
4. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. // Голос України. – 2012. – 19 травня. – № 90-91.
6. Кримінальний процесуальний кодекс. Науково-практичний коментар : у 2 т. – Т. 1 / О.М. Бандурка, С.М. Блажівський, С.П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с.

Лысюк Ю. В. Отдельные аспекты применения меры пресечения в виде залога

Аннотация. В статье представлена характеристика общих положений применения мер пресечения, определена сущность залога как вида меры пресечения в виде задержания лица, рассмотрены отдельные аспекты порядка внесения залога в уголовном производстве.

Ключевые слова: обвиняемый, задержание лица, мера пресечения, залог, уголовное производство.

Lysiuk I. Some aspects of the application of preventive measures in the form of bail

Summary. The article presents the characteristics of the general provisions of the application of preventive measures, defines the essence of collateral as a form of preventive measure in the form of detention of the person addressed certain aspects of the order of bail in criminal proceedings.

Key words: accused, the detention of a person, a measure of restraint, bail, criminal proceedings.